

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

УДК 316.3:343.988(614.8)

DOI: 10.26565/2227-6521-2020-44-04

**БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ТА ВІКТИМНІСТЬ У СУЧАСНОМУ СВІТІ:
ДОСВІД ЕМПІРИЧНОГО ВИМІРЮВАННЯ**

Калашнікова Людмила Володимирівна – кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціології Чорноморського національного університету імені Петра Могили, вул. 68 Десантників, 10, м. Миколаїв, 54003, Україна, e-mail: lvalashnikova198@gmail.com, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-9573-5955>

Стаття присвячена питанням емпіричного вимірювання показників безпеки життєдіяльності та віктимності суспільства. Акцентовано увагу на проблемах офіційної статистики щодо відображення реального стану поширення злочинності, а також необхідності визначення її прогностичної ролі і взаємозв'язку із державною політикою, яка спрямована на протидію та попередження окремих видів злочинів. Схарактеризовано світовий досвід проведення віктимологічних досліджень, зокрема в країнах Європи та Сполучених Штатів Америки. Визначено особливості вітчизняних досліджень з питань базової захищеності населення. Окреслено їхнє місце та роль у кримінології, віктимології, соціології безпеки та сек'юритології. Здійснено аналіз характеру зв'язку між показниками безпеки життєдіяльності та віктимності суспільства. На основі даних, отриманих у межах емпіричного соціологічного дослідження «Соціальні нерівності: сприйняття українським суспільством», проведеного за фінансової підтримки Міжнародного фонду «Відродження» Соціологічною асоціацією України (САУ) (серпень-вересень 2017 року), здійснено спробу оцінки рівня громадської безпеки в сучасній Україні, диференційовано її територіально-адміністративні одиниці за рівнем їхньої віктимності. Проаналізовано показники відчуття безпеки як необхідної умови особистісного розвитку, налагодження міжіндивідуальних стосунків повсякденної діяльності. Доведено, що стан захищеності особистості залежить як від рівня безпеки, так і від рівня віктимності. Визначено взаємозв'язок між відчуттям захищеності та соціальним статусом інформантів. Систематизовано дані щодо масштабів поширення таких різновидів злочинів, як дорожньо-транспортні пригоди, крадіжки, грабежі, розбої, злочини проти життя та здоров'я людини. Здійснено порівняльний аналіз даних офіційної регіональної статистики щодо зазначених злочинів та результатів соціологічних та віктимологічних досліджень. Сформульовано висновки щодо об'єктивності оцінки криміногенної ситуації за допомогою наявної системи статистичного обліку. Визначено перспективи використання результатів соціологічних та віктимологічних досліджень для профілактики поширення злочинності в нашій країні. Акцентовано увагу на необхідності використання саме соціологічних індикаторів для оцінки масштабів латентної злочинності.

Ключові слова: безпека життєдіяльності, віктимність, злочинність, соціологія безпеки, соціологічні та віктимологічні дослідження.

THE LIFE SAFETY AND VICTIMIZATION IN CONTEMPORARY WORLD: THE EXPERIENCE OF EMPIRICAL MEASUREMENT

Lyudmila Kalashnikova – PhD in sociology science, Associate professor of Department of Sociology, Petro Mohyla Black Sea National University, 10, 68 Marines Str., Nikolaev, 54003, Ukraine, lvalashnikova198@gmail.com ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-9573-5955>

The article is devoted to the study of the empirical measurement of indicators of life safety and victimization of society. Attention is focused on the problems of official statistics regarding the reflection of the real state of the spread of crime, as well as the need to determine its prognostic role and its relationship with state policy, which is aimed at countering and preventing certain types of crimes. The article analyses the world experience of conducting victimological research, particularly in Europe and the United States. The features of the domestic research on the problems underlying the security of the population. Outlines their role in modern criminology, victimology, sociology of security and securitology. The relationship between indicators of safety and the victimization of society is analyzed. Based on data obtained through empirical sociological study «Social inequalities: the perception by the Ukrainian society» conducted with the financial support of International Fund «Revival» of the Sociological Association of Ukraine (SAU) (August-September 2017), attempted to evaluate the level of public security in contemporary Ukraine, its differentiated territorially-

administrative units according to their level of victimization. Analyzed the performance of the sense of security as a prerequisite of personal development and building interpersonal relations daily activities. It is proved that the state of security of the individual depends on the level of security and level of victimization. Defined the relationship between sense of security and social status of the informants. Systematic data on the prevalence of such crimes as traffic accidents, thefts, robberies, crimes against life and health. The comparative analysis of data of official regional statistics in relation to specified offences and the results of sociological and victimological research. Conclusions regarding the objective assessment of the crime situation through the existing system of statistical accounting. The prospects for application of the sociological and victimological research to prevent the spread of crime in our country. Attention is accented on the necessity of sociological indicators to assess the extent of latent crime.

Keywords: safety, victimization, crime, and sociology of security, sociological and victimological research.

Постановка проблеми. Криміналізація суспільства, будучи одним з провідних дестабілізуючих соціальних чинників, детермінує появу індивідуальних та масових віктимних проявів. На жаль, наявна статистична звітність відображає лише кількість злочинів та осіб, які їх вчинили, а також кількість офіційних жертв. При цьому обліку не підглядають громадяни, що визнані потерпілими. А відтак політика держави у сфері протидії і попередження окремих видів злочинів не може бути ефективною без надійної прогностичної інформації про можливі напрямки розвитку суспільства, окремі соціальні явища та процеси, до числа яких відноситься, зокрема, й віктимізація.

У сучасній соціології безпеки та ризикології безпека життєдіяльності особистості є ключовою категорією, що підлягає емпіричному вимірюванню. Переважна більшість науковців, які розробляють дану проблематику, реалізують аксіологічний підхід та пов'язують її оцінку із соціальним самопочуттям і процесами адаптації до ризикогенного середовища. У цьому сенсі безпека може бути розглянута з позиції об'єктивного стану буття, наявності зовнішніх по відношенню до особистості загроз, небезпек та ризиків, або ж з точки зору суб'єктивних чинників – особистісних детермінант захищеності, соціально-психологічних властивостей розпізнавання, передбачення, ухилення та подолання небезпек. Індивідуальні уявлення, забезпечуючи опис, класифікацію і пояснення соціальної реальності, викликають особливий дослідницький інтерес у контексті розгляду людини в якості суб'єкта власної безпеки. Саме ці уявлення, незважаючи на їхню суб'єктивність, визначають загальний емоційний стан, поведінку людини, впливають на організацію буття та вибір стратегії забезпечення безпеки життєдіяльності.

Аналіз останніх досліджень. Загальні проблеми віктимології активно вивчалися Л. Франклом, Д. Ривманом, О. Джужою, В. Туляковим та ін. Питання криміногенності українського суспільства та тенденцій розвитку злочинності розроблялись у межах робіт таких вітчизняних кримінологів, як О. Бандурка, Є. Блажівський, В. Голін, Л. Давиденко та ін. Окремі спроби проведення віктимологічних досліджень в Україні були реалізовані Б. Головкіним, А. Бовою, Є. Головахою, А. Горбачиком та ін.

Постановка завдання. Категорії «безпека» і «віктимність» діалектично поєднані, адже вони є критеріями оцінки визначеного стану особистості/суспільства у ході взаємодії із зовнішніми чинниками ризикогенної ситуації, яка може загрожувати життю. Сприйняття загроз і небезпек на особистісному рівні визначається суб'єктивним відчуттям ступеню власної безпеки та вразливості. Стан захищеності залежить як від рівня безпеки, так і від рівня віктимності. Саме тому одним із перспективних напрямів розвитку кримінології, соціології безпеки та сек'юритології можуть стати як віктимологічні обстеження безпеки особистості/суспільства в цілому, так і національної безпеки, зокрема. Зазначимо, що така галузь наукового знання, як, віктимологія (лат. *victima* – жертва, лат. *logos* – вчення) вивчає роль жертв й генезу злочинних проявів, закономірності взаємодії жертв зі злочинцями, шляхи зниження вразливості потенційних потерпілих. Результати віктимологічних досліджень, що виходять далеко за межі кримінології, у сукупності з офіційною статистикою дозволяють говорити про реальні масштаби й структуру злочинності в сучасному суспільстві.

Метою даної статті є систематизація наявного у світовій практиці досвіду проведення віктимологічних досліджень та окреслення можливих напрямів оптимізації системи профілактики поширення злочинності через поєднання соціологічних та статистичних методів вивчення процесів віктимізації суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історія проведення національних досліджень кримінальної віктимізації бере свій початок у Фінляндії (1970-1973 рр.). У Великобританії перше державне соціологічне обстеження з питань злочинності було проведено у 1972 р. Наприкінці 1970-х – початку 1980-х рр. подібні масові опитування громадської думки проводилися у Швеції, Норвегії, Ізраїлі, Нідерландах. Їхнє теоретичне обґрунтування було пов'язане з розробкою алгоритмів прийнятної поведінки у криміногенних ситуаціях, вивченням можливих шляхів підвищення рівня захищеності посадових осіб, мінімізації віктимологічних ризиків, розробкою заходів реабілітації жертв злочинів тощо. Пізніше, на початку 1990-х рр., проблеми, пов'язані з отриманням й використанням офіційної поліцейської звітності, аргументували проведення щорічних загальнонаціональних віктимологічних опитувань (National Crime

Victimization Survey, NCVS) у США. Їхньою основною метою було уточнення відомостей про тенденції криміналізації, а також з'ясування таких ситуативних чинників, як: місце злочину, час, можливість використання зброї, кількість потенційних жертв, їхні соціально-демографічні характеристики тощо. В межах NCVS було реалізовано дві масштабні дослідницькі програми – опитування міських жителів (1972-1975 рр.), проведення національного дослідження громадської думки (щорічно з липня 1972 р. до нині). Найбільша проблема такого роду досліджень полягала у неможливості співставлення даних різних країн, що спонукало у 1987 р. фахівців Міжнародного інституту віктимології (Нідерланди, м. Амстердам) до розробки методики Міжнародного обстеження потерпілих від злочинів (The International Crime Victimization Survey), за якою вже в 1992 р. було проведено опитування з-поміж 80 тис. респондентів з 41 країни світу. В 2010 р. ООН розроблено комплексне керівництво з питань проведення обстежень віктимізації, в якому акцентовано увагу на необхідності використання саме соціологічних показників для оцінки масштабів поширення латентної злочинності в суспільстві, вимірюваних у ході анкетування, інтерв'ювання населення, зокрема й телефонного [1].

Історія проведення вітчизняних віктимологічних досліджень бере свій початок з 1996 р., з моменту, коли Україна взяла участь у загальноєвропейському моніторинговому проекті *European Social Survey*. Протягом 2000-2006 рр. Державним комітетом статистики за підтримки Міжнародної організації праці та ПРООН проводилися дослідження з питань базової захищеності населення [2, с. 396]. Починаючи з 1992 р., в опитувальник Інституту соціології НАНУ «Українське суспільство: моніторинг соціальних змін» було винесено блок запитань щодо жертв злочинів. Так, відсоток позитивних відповідей респондентів на запитання «Чи доводилось Вам упродовж 12 місяців потерпати від будь-якого злочину (крадіжки, пограбування, нападу, шахрайства тощо)?», відповідно становив у 1992 р. – 4,9 %, 1994 р. – 7,9 %, 1996 р. – 7,9 %, 1998 р. – 7,9 %, 2000 р. – 10,7 %, 2002 р. – 6,7 %, 2004 р. – 7,3 %, 2006 р. – 5,8 %, 2008 р. – 5,2 %, 2010 р. – 5,2 %, 2012 р. – 4,4 % опитаних [3, с. 593].

У період 2005-2011 рр. співробітниками Інституту соціології НАНУ було реалізовано чотири хвилі загальноукраїнського опитування громадської думки, де у розділі «Право, мораль і релігія» інформантам було поставлено ряд запитань стосовно віктимних проявів. У рейтингу країн за рівнем віктимізації (за такими видами злочинів, як пограбування й фізичне насилля) Україна посідає 21-у сходинку (17,5 % респондентів у 2005 р., 14,0 % – у 2007 р., 14,3 % – у 2009 р., 13,8 % – у 2011 р., відповідаючи на запитання «Чи ставали Ви або члени Вашої родини за останні 5 років жертвами пограбування або фізичного насильства?», обрали варіант відповіді «так») [4, с. 85]. Проте це не означає, що рівень злочинності в нашій державі нижчий за інші країни Європи, адже більші інформативними у цьому сенсі є показники загальної чисельності поліцейських на 1 тис. населення, зафіксованої кількості контактів громадян з поліцією, чисельність зареєстрованих окремих видів злочинів, а також індекси безпеки прогулянок у сутінках за місцем проживання, довіри до поліції тощо.

Окремі спроби визначення масштабів та причин віктимізації українського населення були здійснені в межах проведення регіональних досліджень. У 2009-2010 рр., а пізніше протягом 2013-2017 рр. з періодичністю у два роки фахівцями науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності Харківського національного університету внутрішніх справ проводилися комплексні дослідження з проблем функціонування правоохоронних органів у м. Харкові та Харківській області, де з-поміж інших питань вивчався досвід жертв та свідків злочинів (розповсюдженість різних видів злочинів; час доби, день тижня, місце злочину; причини злочинного нападу; соціально-психологічний портрет злочинця; ефективність діяльності поліції; причини, чому жертви не звертаються до поліції; інформування про хід розслідування і т. д.) [5; 6]. Співробітники експертного центру з прав людини за підтримки програми «Права людини та правосуддя» Міжнародного фонду «Відродження» в 2016 р. провели аналогічні опитування громадської думки у м. Бар, м. Вінниця [7; 8], у 2017 р. – у м. Чернігів [9].

Поодинокі спроби проведення досліджень віктимізації українського соціуму проводилися у межах окремих авторських напрацювань. Так, А. Бова на основі аналізу даних статистики 2002-2011 рр. й результатів соціологічних досліджень 1994-2012 рр. зробив висновки про розповсюдження окремих видів злочинів, детермінанти негативних оцінок особистісної безпеки, рейтинг страхів пересічних громадян та потенційних жертв [2]. Натомість Б. Головін аналізував детермінанти індивідуальної і групової віктимності, механізми і умови віктимізації від злочинів, основні сценарії заподіяння жертвам шкоди протиправними посяганнями [10; 11]. Не менш цікавими є наукові здобутки В. Тулякова, який на основі узагальнення результатів дослідження поширення масової віктимізації на Півдні Україні (1994-1998 рр.) аргументував необхідність реалізації віктимологічної профілактики злочинності [12].

Не виключенням є й емпірична база результатів опитування громадської думки «Соціальні нерівності: сприйняття українським суспільством», проведеного Соціологічною асоціацією України¹ протягом серпня-вересня 2017 р. Аналіз масиву отриманих даних дозволив визначити, що найбезпечніше

¹ Польова частина дослідження була здійснена Українським інститутом соціальних досліджень імені Олександра Яременка.

українці почувають себе вдома. Менш безпечними є громадські місця, транспорт, місце проживання та роботи/навчання (див. табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл відповідей респондентів на запитання «Чи відчуваєте Ви себе у безпеці ...?» (% від опитаних)

Варіанти відповідей	Так	Ні	Важко відповісти
Вдома	87,8	10,4	1,8
На вулицях свого міста	67,4	28,1	4,5
На робочому місці/навчальному закладі	66,3	16,4	17,3
У транспорті	61,7	31,7	6,6
У громадських місцях	60,9	32,7	6,4

Відчуття безпеки як показник ступеню стресогенності середовища є необхідною умовою для особистісного розвитку, формування відносин, регуляції поведінки, планування й реалізації діяльності. У жінок цей показник нижчий, ніж у чоловіків (див. табл. 2), що пояснюється їхнього соціальною роллю в суспільстві: представникам сильної половини людства більш притаманна впевненість у власних силах, а у жінок більш виражена потреба в захисті.

З віком стресостійкість знижується. Отримані дані свідчать про те, що молоді люди більш оптимістичні й почуваються значно безпечніше, аніж люди похилого віку (див. табл. 3).

Таблиця 2

Розподіл позитивних відповідей респондентів на запитання «Чи відчуваєте Ви себе у безпеці ...?» (% опитаних у залежності від їхньої статі)

Варіанти відповідей	Стать	
	Чоловіки	Жінки
Вдома	90,2	85,7
На вулицях свого міста	73,5	62,3
На робочому місці/навчальному закладі	72,1	61,3
У транспорті	69,1	55,4
У громадських місцях	67,8	55,0

Таблиця 3

Розподіл позитивних відповідей респондентів на запитання «Чи відчуваєте Ви себе у безпеці ...?» (% опитаних у залежності від їхнього віку)

Варіанти відповідей	Вік				
	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старше
Вдома	89,3	89,9	89,1	88,3	83,7
На вулицях свого міста	72,9	67,5	68,6	66,4	63,0
На робочому місці/навчальному закладі	80,0	72,4	76,3	64,7	45,2
У транспорті	66,0	62,4	64,9	62,2	55,2
У громадських місцях	67,5	60,1	61,4	60,0	56,5

Таблиця 4

Розподіл позитивних відповідей респондентів на запитання «Чи відчуваєте Ви себе у безпеці ...?» (% опитаних у залежності від їхнього матеріального стану родини)

Варіанти відповідей	Рівень матеріального стану родини			
	Низький	Нижчий за середній	Середній	Вищий за середній
Вдома	81,6	87,2	92,9	96,6
На вулицях свого міста	60,6	64,0	74,5	84,6
На робочому місці/навчальному закладі	50,7	67,0	76,8	89,7
У транспорті	53,5	60,4	68,2	77,8
У громадських місцях	54,1	58,6	66,1	82,1

Соціальний статус респондентів теж суттєво впливає на рівень внутрішнього відчуття захищеності. Люди із вищим рівнем матеріального статку й освіти відчувають себе більш захищеними. Можливо, за рахунок того, що вони, на відміну від інших, мають більше можливостей забезпечити власне життя й рідше зіштовхуються із загрозами та небезпеками (див. табл. 4, 5).

Як бачимо, більш захищеними на місці роботи/у навчальному закладі відчувають себе учні, студенти (87,6 %), керівники підприємств, підприємці (83,8 %), натомість меншбезпечно себе відчувають

пенсіонери (42,9 %), а також непрацездатні та непрацюючі респонденти (49,2 %) (див. табл. 6).

Таблиця 5

Розподіл позитивних відповідей респондентів на запитання «Чи відчуваєте Ви себе у безпеці ...?»
(% опитаних у залежності від рівня їхньої освіти)

Варіанти відповідей	Освіта						
	Не має освіти	Не має повної середньої освіти	Повна загальна середня освіта	Професійно-технічна освіта	Середня спеціальна освіта	Неповна вища/незакінченна вища освіта	Вища освіта, вчений ступінь
Вдома	85,7	84,2	82,5	88,4	89,5	93,4	87,7
На вулицях свого міста	85,7	64,9	64,4	71,5	69,2	72,1	64,4
На робочому місці / навчальному закладі	57,1	36,8	57,4	65,6	67,1	77,9	70,5
У транспорті	57,1	52,6	55,8	64,7	65,1	63,7	60,3
У громадських місцях	85,7	56,1	55,8	65,6	63,9	64,8	57,8

Таблиця 6

Розподіл відповідей респондентів на запитання «Чи відчуваєте Ви себе у безпеці на робочому місці/навчальному закладі?» (% опитаних у залежності від їхньої сфери зайнятості)

Варіанти відповідей	Сфера зайнятості								
	Керівник підприємства, підприємець	Фахівець з вищою або середньою фаховою освітою	Робітник, робітник с/господарства	Службовець	Працює в режимі вільної зайнятості (фриланс)	Учень, студент	Домогосподарка	Пенсіонер	Непрацездатний, непрацюючий
Так	83,8	79,0	79,0	74,0	77,1	87,6	62,6	42,9	49,2
Ні	13,5	17,4	17,1	19,8	17,1	6,2	12,2	16,3	22,1
Важко відповісти	2,7	3,7	3,9	6,2	5,7	6,2	25,2	40,8	28,7

Говорячи про безпечність проживання на певній території (в обласному центрі, місті та селі), наші інформанти практично в рівній мірі безпечно почувають себе вдома, проте по-різному оцінюють рівень особистісної захищеності на вулиці, робочому місці/навчальному закладі, в транспорті, громадських місцях. При цьому жителі сільської місцевості вважають себе більш захищеними, ніж мешканці міст (див. табл. 7).

Таблиця 7

Розподіл позитивних відповідей респондентів на запитання «Чи відчуваєте Ви себе у безпеці ...?»
(% опитаних у залежності від місця їхнього проживання)

Варіанти відповідей	Місце проживання		
	Обласний центр	Місто	Село
Вдома	87,8	86,8	88,9
На вулицях свого міста	58,1	63,5	80,5
На робочому місці/навчальному закладі	63,2	61,7	74,4
У транспорті	55,8	58,4	70,8
У громадських місцях	53,8	58,4	70,2

Якщо вважати, що суб'єктивна оцінка респондентами кожної із п'яти означених локацій однаковою мірою впливає на рівень небезпечності проживання в конкретній області (ваговий коефіцієнт 0,2), то його можна обчислити як середньо зважене значення. Відповідно, п'ятірку лідерів за рівнем небезпечності очолює Одеська область, випереджаючи Вінницьку, Донецьку, Херсонську, Харківську. Натомість у п'ятірку найбезпечніших для проживання (за оцінками респондентів), входять Закарпатська, Хмельницька, Івано-Франківська, Полтавська, Чернівецька області (див. табл. 8).

Таблиця 8

Розподіл негативних відповідей респондентів на запитання «Чи відчуваєте Ви себе у безпеці ...?»
 (% опитаних у залежності від області їхнього проживання, СЗЗ, РОБ, РКБ, РР)

Область	Варіанти відповідей								
	Вдома	На вулицях свого міста	На робочому місці/навчальному закладі	У транспорті	У громадських місцях	Середнє зважене значення рівня небезпеки області (СЗЗ)	Ранг особистісної безпеки (РОБ)	Ранг кримінальної безпеки (РКБ)	Різниця рангів (РР)
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>
Закарпатська	0	1,6	0	6,2	14,1	4,4	1	7	6
Хмельницька	3,2	9,7	8,1	6,5	14,5	8,4	2	11	9
Івано-Франківська	1,3	7,8	2,6	18,2	18,2	9,6	3	5	2
Полтавська	1,6	12,5	4,7	15,6	15,6	10,0	4	21	17
Чернівецька	3,1	13,8	9,2	13,8	13,8	10,7	5	9	4
Тернопільська	1,9	5,6	3,7	22,2	22,2	11,1	6	6	0
Львівська	7,7	13,7	7,7	15,4	12,8	11,5	7	12	5
Волинська	9,1	14,5	12,7	18,2	18,2	14,5	8	15	7
Чернігівська	0	8,6	8,6	29,3	25,9	14,5	9	13	4
Сумська	6,2	28,1	9,4	15,6	21,9	16,2	10	2	-8
Черкаська	7,8	25,0	17,2	20,3	25,0	19,1	11	1	-10
Кіровоградська	22,4	19,0	17,2	19,0	19,0	19,3	12	24	12
Рівненська	15,6	23,4	23,4	25,0	26,6	22,8	13	10	-3
Запорізька	11,0	36,0	10,0	33,0	33,0	24,6	14	25	11
Дніпропетровська	7,3	35,8	23,2	31,1	29,8	25,4	15	17	2
Миколаївська	0	33,8	12,3	43,1	41,5	26,1	16	20	4
Житомирська	12,3	29,2	21,5	33,8	38,5	27,1	17	16	-1
м. Київ	5,8	41,7	17,3	44,2	41,7	30,1	18	23	5
Київська	13,7	39,2	20,6	40,2	48,0	32,3	19	14	-5
Луганська	11,5	36,5	23,1	51,9	38,5	32,3	20	3	-17
Харківська	18,9	34,6	19,7	40,2	48,0	32,3	21	19	-2
Херсонська	14,0	35,1	26,3	43,9	49,1	33,7	22	22	0
Донецька	14,8	38,5	28,7	47,5	49,2	35,7	23	4	-19
Вінницька	24,0	34,7	30,7	54,7	49,3	38,7	24	8	-16
Одеська	29,6	55,6	27,8	53,7	53,7	44,1	25	18	-7

Аналіз відповідей респондентів щодо віктимних проявів засвідчує, що рівень віктимізації українського суспільства за такими видами злочинів, як пограбування, становить 11 %, фізичне насилля – 3,2 %. За оцінками судженнями респондентів, найвищими є показники віктимності за пограбуваннями у Донецькій (19,7 % опитаних зазначили, що вони чи їхні родичі ставали жертвами пограбувань за останні 3 роки), Київській (19,6 %), Кіровоградській (19,0 %), Запорізькій (18,0 %), Дніпропетровській (17,2 %) областях, найнижчими – у Тернопільській (0 %), Полтавській (3,1 %), Сумській (3,1 %), Волинській (3,6 %), Хмельницькій (4,8 %) областях. Показник віктимності за поширенням фізичного насилля є найвищим у Закарпатській області (23,4 %), що суттєво вирізняється з-поміж інших областей. Постає питання щодо розуміння респондентами сутності запитання, оскільки незрозуміло, де саме вони мали такий негативний досвід – безпосередньо в області чи за її межами?

Адекватність оцінки безпечності ситуації респондентами та рівень їхньої віктимізації можна визначити, порівнявши отримані соціологічні дані з даними офіційної статистики щодо загальної кількості потерпілих від кримінальних правопорушень, зокрема від крадіжок, грабежів, розбоїв, дорожньо-транспортних пригод тощо. Коефіцієнт масової віктимності (рівень потерпілих від кримінальних правопорушень) обчислюється за методикою Д. Рівмана як співвідношення кількості жертв за визначений проміжок часу на тій чи іншій території до загальної кількості населення незалежно від віку та статі у розрахунку на 1 тис. [13, с. 76], а ранг кримінальної безпеки конкретної області визначається відповідним для неї коефіцієнтом масової віктимності (див. табл. 9).

Таблиця 9

Статистика кримінальних правопорушень, ДТП за 2017 р. [15; 16; 17, с. 7]

Область	Статистичні показники ДТП, злочинності								
	Кількість ДТП	Кількість загиблих внаслідок ДТП	Кількість злочинів проти життя та здоров'я особи	Кількість потерпілих від крадіжок	Кількість потерпілих від грабежів	Кількість потерпілих від розбоїв	Загальна кількість потерпілих від правопорушень	Чисельність населення	Коефіцієнт масової віктимності
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Вінницька	3223	145	1609	6294	259	117	10800	1568723	6,9
Волинська	3132	111	730	5759	299	52	9132	1035729	8,8
Дніпропетровська	11203	192	2202	22264	2115	291	32711	3227831	10,1
Донецька	3534	90	2103	9195	449	104	16032	4187576	3,8
Житомирська	4158	197	1275	7109	416	95	11485	1232008	9,3
Закарпатська	2874	84	1191	4021	218	45	7524	1255322	6
Запорізька	5923	138	1201	19562	1094	187	26664	1722382	15,5
Івано-Франківська	2935	122	977	3169	147	27	6061	1374770	4,4
Київська	11530	305	1771	9653	466	162	15225	1748505	8,7
м. Київ	42639	180	2844	23941	3146	465	39441	2893215	13,6
Кіровоградська	1615	53	1223	9350	404	94	13136	949835	13,8
Луганська	839	29	924	3811	106	40	7662	2163205	3,5
Львівська	11576	319	2155	13511	911	75	20336	2511238	8,1
Миколаївська	3865	111	1566	6853	568	133	11840	1140609	10,4
Одеська	14609	260	1782	14101	2621	504	24159	2372015	10,2
Полтавська	4083	126	1785	12298	435	75	17688	1405991	12,6
Рівненська	2386	117	1034	5319	246	48	8621	1159587	7,4
Сумська	1853	65	1123	6014	285	58	1853	1092092	1,7
Тернопільська	2325	75	1066	3588	157	25	6040	1049061	5,8
Харківська	12029	110	2377	18047	1478	298	27676	2678371	10,3
Херсонська	3593	147	1623	8570	476	120	13894	1045549	13,3
Хмельницька	3249	100	1232	5758	250	48	9611	1271246	7,6
Черкаська	4064	156	287	639	22	4	1200	1216734	1
Чернівецька	2728	132	845	3482	107	21	6231	903636	6,9
Чернігівська	2564	68	1614	5552	174	47	8633	1011536	8,5

Різниця рангів особистісної та кримінальної безпеки (див. табл. 8) є доволі суттєвою, що аргументує необхідність додаткового вивчення причин наявних невідповідностей між статистичними даними і результатами соціологічних опитувань. Аналізуючи основні прогалини системи оцінювання ефективності діяльності правоохоронних органів, В. Гвоздецький зауважує, що як наслідок наявної у СРСР плановості розкриття злочинів до сих пір існує «гонитва» за позитивними показниками, тому правоохоронці завідомо «запрограмовані» на успіх у боротьбі з криміналом [14]. З іншого боку, суб'єктивна оцінка рівня безпеки залежить від поінформованості населення про розвиток криміногенної ситуації в області, а також об'єктивного висвітлення подій у місцевих ЗМІ, оцінки ефективності діяльності правоохоронних органів й довіри до них з боку громади. Оскільки ці та інші питання детально не висвітлюються, остаточні висновки робити зарано.

Аналіз результатів дослідження показує, що імовірність стати жертвою пограбування чи фізичного насильства варіюється залежно від основних соціально-демографічних характеристик. Так, чоловіки більш схильні до ризику стати жертвами фізичного насильства, аніж жінки. Люди похилого віку суттєво менше, ніж представники інших вікових груп, схильні до віктимізації у силу зниження рівня соціальної активності (див. табл. 10). Виходячи з особливостей віктимізації окремих професійних груп, зауважимо, що більш схильні до віктимних проявів працівники вільної зайнятості та непрацевдатні/непрацюючі (див. табл. 11).

Таблиця 10

Розподіл позитивних відповідей респондентів на запитання «Чи ставали Ви або члени Вашої родини жертвами ... протягом останніх 3 років?» за статтю, віком, типом поселення (% опитаних у залежності від їхнього статі, віку та місця проживання)

Варіанти відповідей	Стать, вік, місце проживання									
	Чоловіки	Жінки	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старше	Обласний центр	Місто	Село
Пограбування	11,1	10,9	12,8	11,1	14,9	11,9	6,3	11,5	12,2	9,1
Фізичне насилля	4,0	2,4	4,3	2,3	4,6	3,9	1,5	3,1	3,4	3,0

Таблиця 11

Розподіл позитивних відповідей респондентів на запитання «Чи ставали Ви або члени Вашої родини жертвами ... протягом останніх 3 років?» (% опитаних у залежності від сфери їхньої зайнятості)

Варіанти відповідей	Сфера зайнятості								
	Керівник підприємства, підприємця	Фахівець з вищою або середньою фаховою освітою	Робітник, робітник с/господарства	Службовець	Працює в режимі вільної зайнятості (фриланс)	Учень, студент	Домогосподарка	Пенсіонер	Непрацездатний, непрацюючий
Пограбування	12,8	12,5	13,3	8,3	17,1	11,3	11,5	6,4	14,9
Фізичне насилля	4,1	3,4	3,2	1,0	0	5,2	3,1	2,1	6,6

Висновки. Як бачимо, реалізовані впродовж тривалого проміжку часу віктимологічні дослідження в Україні носили несистематичний характер, а зроблені теоретичні висновки і практичні рекомендації не завжди адекватно оцінювалися й належно використовувалися. Наявні прогалини в правовому й недоліки в організаційному забезпеченні не дозволяли повною мірою включити віктимологічну профілактику до арсеналу правоохоронної діяльності. Загальна тенденція посилення віктимологічної складової кримінологічної науки, яка спостерігається останнім часом, свідчить про те, що інформаційний потенціал соціологічних опитувань громадськості з проблем віктимності може бути активно застосований для вдосконалення існуючої системи профілактики злочинів, правового виховання, правової пропаганди, а також реалізації соціального контролю на всіх рівнях.

Віктимологічний напрям профілактики злочинності є одним з найгуманніших та найперспективніших, маючи при цьому низку переваг (не вимагає суттєвих матеріальних затрат, базується на притаманному всім людям прагненні до самозахисту). Подальша розробка методів раннього діагностування й виявлення потенційних потерпілих дозволить попередити реалізацію злочинних намірів правопорушників, суттєво спростить роботу правоохоронців, зокрема за рахунок впровадження інновацій у системі вивчення й оцінки злочинності, трансформації методології кримінальної статистики. Симбіоз соціологічних та статистичних методик, створюючи ефект триангуляції, дозволить більш повно та об'єктивно реконструювати кримінальну реальність з урахуванням її латентної складової.

Література:

1. Руководство по обследованию виктимизации. Женева: ООН, 2010. 263 с.
URL: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/publications/Manual_on_Victimization_surveys_Russian_printed.pdf.
2. Бова А. А. Динамика зарегистрированной преступности и криминальной виктимизации в Украине. *Социологический альманах*. 2013. № 4. С. 393-400.
3. Українське суспільство 1992-2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / за ред. д. е. н. В. Ворони, д. соц. н. М. Шульги. Київ: Інститут соціології НАН України, 2013. 566 с.
4. Головаха Є., Горбачик А. Тенденції соціальних змін в Україні та Європі: за результатами «Європейського соціального дослідження» 2005-2007-2009-2011. Київ: Інститут соціології НАН України, 2012. 119 с.
5. Кобзин Д. А., Черноусов А. Н., Шейко Р. В., Щербань С. В. Опрос общественного мнения о деятельности милиции в городе Харькове. Отчет о результатах социологического исследования. Харьков: [б.в.], 2010. 115 с. URL: https://www.irf.ua/files/ukr/crime_survey_report_kharkiv.pdf.
6. Сердюк О. О., Бугайчук К. Л. Публічна безпека та довіра до правоохоронних органів: за результатами досліджень 2013-2017 рр., проведених в Харківській області: монографія / за заг. ред. Сокурєнка В. В. МВС України, Харків. нац.

- ун-т внутр. справ; Голов. упр. Нац. поліції в Харків. обл. Харків : ХНУВС, 2017. 360 с.
7. Швець З., Семенюк В., Белоусов Ю. Оцінка думки громади міста Бар щодо діяльності місцевої поліції: звіт за результатами соціологічного опитування. URL: https://www.irf.ua/content/files/zvit_1.pdf.
 8. Швець З., Семенюк В., Белоусов Ю. Оцінка думки громади міста Вінниця щодо діяльності місцевої поліції: звіт за результатами соціологічного опитування. URL: <http://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2016/09/Vinnitsa.pdf>.
 9. Звіт за результатами опитування «Безпечний Чернігів» в розрізі діяльності органів Національної поліції в місті Чернігові». Чернігів : Чернігівський громадський комітет захисту прав людини. 2017. 24 с.
 10. Головкін Б. М. Як стають жертвами злочинів. *Проблеми законності*. Вип. 136. 2017. С. 161-172 DOI: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.136.93878>
 11. Головкін Б. М. Віктимізація населення в Україні: стан, детермінанти, запобігання. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 2(6). URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/63468/58894#>
 12. Туляков В. А. Віктимологія (соціальні і кримінологічні проблеми): монографія. Одеса: Юридическа л-ра, 2000. 336 с.
 13. Ривман Д. В. Кримінальна віктимологія. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 304 с.
 14. Гвоздецький В. Сучасні проблеми оцінки ефективності діяльності міліції. *Наукова бібліотека України*. URL: <http://www.info-library.com.ua/libs/stattya/6295-suchasni-problemi-otsinjuvannja-efektivnosti-dijalnosti-militsiyi.html>.
 15. Статистика ДТП в Україні за 2017 рік. URL: <http://patrol.police.gov.ua/statystyka/>.
 16. Портал відкритих даних. URL: <https://data.gov.ua/dataset>.
 17. Розподіл постійного населення України за статтю та віком. Київ: Державна служба статистики України, 2018. 345 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zb_rpmu2018x1.pdf.

Безопасность жизнедеятельности и виктимность в современном мире: опыт эмпирического измерения

Статья посвящена вопросам эмпирического измерения показателей безопасности жизнедеятельности и виктимности общества. Внимание акцентировано на проблемах официальной статистики относительно отображения реального состояния распространения преступности, а также необходимости определения ее прогностической роли и взаимосвязи с государственной политикой, которая направлена на противодействие и предупреждение отдельных видов преступлений. Охарактеризован мировой опыт проведения виктимологических исследований, в частности в странах Европы и Соединенных Штатов Америки. Определены особенности отечественных исследований относительно проблем базовой защищенности населения. Очерчена их роль в современной криминологии, виктимологии, социологии безопасности и секьюритологии. Осуществлен анализ характера связи между показателями безопасности жизнедеятельности и виктимности общества. На основе данных, полученных в рамках эмпирического социологического исследования «Социальные неравенства: восприятие украинским обществом», проведенного при финансовой поддержке Международного фонда «Відродження» Социологической ассоциацией Украины (САУ) (август-сентябрь 2017 года), предпринята попытка оценки уровня общественной безопасности в современной Украине, дифференцированы ее территориально-административные единицы по уровню их виктимности. Проанализированы показатели ощущения безопасности личности как необходимого условия ее развития, установления межличностных отношений в повседневной деятельности. Доказано, что состояние защищенности личности зависит как от уровня безопасности, так и от уровня виктимности. Определены взаимосвязь между ощущением защищенности и социальным статусом информантов. Систематизированы данные о масштабах распространения таких видов преступлений, как дорожно-транспортные происшествия, кражи, грабежи, разбои, преступления против жизни и здоровья человека. Осуществлен сравнительный анализ данных официальной региональной статистики касательно названных преступлений и результатов социологических и виктимологических исследований. Сформулированы выводы об объективности оценки криминогенной ситуации посредством существующей системы статистического учета. Определены перспективы использования результатов социологических и виктимологических исследований для профилактики распространения преступности в нашей стране. Акцентировано внимание на необходимости использования социологических индикаторов для оценки масштабов латентной преступности.

Ключевые слова: безопасность жизнедеятельности, виктимность, преступность, социология безопасности, социологические и виктимологические исследования.

References:

1. Manual on victimization surveys. Geneva: UN, 2010 [online]. Available at: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/publications/Manual_on_Victimization_surveys__Russian__printed.pdf (Accessed: 10 January 2020) [in Russian]
2. Bova, A. (2013) 'Registered crimes and crime victimization trend in Ukraine'. *Sociological almanac*, 4, p. 393-400 [in Russian]
3. Vorona, V. and Shulga, N. (ed.) (2013) Ukrainian society 1992-2013. Status and dynamics of changes. Sociological monitoring. Kyiv : Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian]
4. Golovakha, E. and Gorbachik, A. (2012) Trends in social change in Ukraine and Europe: according to the results of the «European Social Survey» 2005-2007-2009-2011. Kyiv: Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian]
5. Kobzin, D., Chernousov, A., Sheiko, R. and Shcherban, S. (2010) Public opinion poll on the activities of the police in the city of Kharkov. Report on the results of a sociological study [online]. Available at: https://www.irf.ua/files/ukr/crime_survey_report_kharkiv.pdf (Accessed: 10 January 2020) [in Russian]
6. Serdyuk, A. and Bugaychuk, K. (2017) Public safety and trust in law enforcement agencies: according to the results of

- research conducted in 2013-2017 in Kharkiv region. Kharkiv: Kharkiv National University of Internal Affairs [in Ukrainian]
7. Shvets, Z., Semenyuk, V. and Belousov, Y. Assessment of the opinion of the Bar community on the activities of the local police: a report on the results of a sociological survey [online]. Available at: https://www.irf.ua/content/files/zvit_1.pdf (Accessed: 12 January 2020) [in Ukrainian]
 8. Shvets, Z., Semenyuk, V., and Belousov, Y. Assessment of the opinion of the community of Vinnitsa on the activities of the local police: a report on the results of a sociological survey [online]. Available at: <http://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2016/09/Vinnitsa.pdf> (Accessed: 12 January 2020) [in Ukrainian]
 9. Report on the results of the survey «Safe Chernihiv in terms of the activities of the National Police in the city of Chernihiv». Chernihiv: Chernihiv Public Committee for the Protection of Human Rights. 2017 [in Ukrainian]
 10. Golovkin, B. (2017) 'How to become victims of crime'. *Problems of legality*, 136, p. 161-172 DOI: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.136.93878> [in Ukrainian]
 11. Golovkin, B. (2014) 'Victimization of ukrainian population: state, determinants, prevention'. *Theory and practice of jurisprudence*, 2(6) [online]. Available at: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/63468/58894#> (Accessed: 15 January 2020).
 12. Tulyakov, V. (2000) Victimology (social and criminological problems). Odessa: Legal literature [in Russian]
 13. Rivman, D. (2002) Criminal victimology. St. Petersburg: Peter [in Russian]
 14. Gvozdetsky, V. 'Modern problems of evaluating the effectiveness of the police'. *Scientific Library of Ukraine* [online]. Available at: <http://www.info-library.com.ua/libs/stattya/6295-suchasni-problemi-otsinjuvannja-efektivnosti-dijalnosti-militsiyi.html> (Accessed: 20 January 2020) [in Russian]
 15. Statistics of road accidents in Ukraine for 2017 [online]. Available at: <http://patrol.police.gov.ua/statystyka/> (Accessed: 20 January 2020) [in Ukrainian]
 16. Open data portal [online]. Available at: <https://data.gov.ua/dataset> (Accessed: 20 January 2020) [in Ukrainian]
 17. Timonina, M. (eds) (2018) Distribution of the permanent population of Ukraine by sex and age. Kyiv: State Statistics Service of Ukraine [online]. Available at: URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/07/zb_rpmu2018xl.pdf (Accessed: 23 January 2020) [in Ukrainian]